

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการ ศึกษาวิเคราะห์หนังสือมุนยะสุอัลมุลศอลลีห์ ของชัยคุดาอูด บิน อับดุลลอฮฺ อัลฟะฎอนีย์ ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ วิธีดำเนินการวิจัย สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลการวิจัย และมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการของวิชาการฟิกฮฺของปัตตานีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาชีวประวัติของ ชัยคุดาอูด บิน อับดุลลอฮฺ อัลฟะฎอนีย์
3. เพื่อศึกษาคูณค่าของหนังสือมุนยะสุอัลมุลศอลลีห์
4. เพื่อศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาของหนังสือมุนยะสุอัลมุลศอลลีห์

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยสามารถสรุปวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

1. หนังสือที่ผู้วิจัยนำมาศึกษาเป็นหนังสือที่พิมพ์ โดยสำนักพิมพ์มุฮัมหมัดอันนะหดี วาเอาลาดีฮฺ กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีได้ระบุปีที่พิมพ์
2. การปริวรรตอักษรอาหรับ-ไทย ผู้วิจัยใช้หลักการปริวรรตอักษร อาหรับ-ไทยของวิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี พ.ศ. 2525
3. ในการศึกษาและพิสูจน์เนื้อหา ผู้วิจัยจะใช้หนังสือฟิกฮฺมัฆฮับฮาฟีอีย์ในการอ้างอิงเป็นหลัก
4. ในการแปลความหมายอายะฮฺอัลกุรอานเป็นภาษาไทย ผู้วิจัยจะใช้คัมภีร์อัลกุรอานพร้อมความหมายของสมาคมนักเรียนเก่าอาหรับประเทศไทย เล่มที่พิมพ์โดยศูนย์กษัตริย์พะฮัดเพื่อการพิมพ์อัลกุรอานแห่งนครมะดีนะฮฺประเทศซาอุดีอาระเบีย ปี ฮ.ศ.1419 และจะชี้แจงชื่อสุเราะฮฺและหมายเลขอายะฮฺไว้ในวงเล็บซึ่ง ผู้วิจัยจะเขียนไว้ที่เชิงบรรทัด

5. บทหะดีษที่จะนำมาชี้แจงที่มาพร้อมกับสถานะนั้น ผู้วิจัยจะเลือกเฉพาะบทหะดีษที่ผู้แต่งพาดพิงถึงท่านนบี ﷺ อย่างชัดเจนเท่านั้น

6. ข้อมูลที่ได้จากหนังสือ ตำราต่างๆ ผู้วิจัยจะอ้างอิงด้วยวิธีการเขียนนาม ปี โดยมีชื่อผู้แต่ง ปีที่พิมพ์ และเลขหน้าที่ใช้อ้างอิงในเครื่องหมายวงเล็บ ซึ่งจะใช้ปีพุทธศักราชสำหรับหนังสือภาษาไทยและปีคริสต์ศักราชหรือฮิจเราะห์ศักราชสำหรับหนังสือต่างประเทศ ซึ่งผู้วิจัยจะเขียนไว้ที่เชิงอรรถ

7. การอธิบายศัพท์ที่เห็นว่าสำคัญหรือค่อนข้างยากซึ่งถูกกล่าวในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะอธิบายที่เชิงอรรถเช่นกัน

8. ผู้วิจัยได้รวบรวมหนังสือ ตำรา และเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับหนังสือ มุนะฮัลดมุศอลลีฮ์ และชีวประวัติของผู้เขียนหนังสือ มุนะฮัลดมุศอลลีฮ์ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

9. ผู้วิจัยได้ตั้ง หัวข้อย่อย แปลเนื้อหาหนังสือ มุนะฮัลดมุศอลลีฮ์ เป็นภาษาไทยโดยใช้พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 และได้เขียนหมายเลขหน้าของหนังสือ มุนะฮัลดมุศอลลีฮ์ ไว้ในวงเล็บ เช่น (หน้า 10) ,(หน้า 22) เป็นต้น

10. ผู้วิจัยได้ชี้แจงที่มาของอายะฮัลดกูรอนที่ปรากฏในหนังสือ มุนะฮัลดมุศอลลีฮ์ว่า อยู่ในสุเราะฮ์ใดและอายะฮ์ที่เท่าไร และชี้แจงที่มาของหะดีษต่างๆ ที่ปรากฏในหนังสือ มุนะฮัลดมุศอลลีฮ์ โดยระบุชื่อผู้บันทึกพร้อมกับหมายเลขหะดีษของหนังสือดังกล่าว และชี้แจงสถานะหรือระดับของหะดีษนั้นๆ ยกเว้นหะดีษที่บันทึกโดยอิมานบุคอรีหรือมุสลิม ผู้วิจัยจะไม่ชี้แจงสถานะหรือระดับของหะดีษดังกล่าว ทั้งนี้เพราะเป็นที่ยอมรับโดยเอกฉันท์จากปราชญ์สาขาหะดีษว่า หะดีษที่รายงานโดยอิมามทั้งสองนั้นเป็นหะดีษเศาะหีหฺแล้ว

11. ผู้วิจัยได้เพิ่มหลักฐานจากอัลกูรอนหรือหะดีษเพื่อความสมบูรณ์ของหนังสือ และเพิ่มหมายเลขสำหรับหัวข้อย่อยที่ผู้วิจัยเห็นว่า มีจำนวนมากซึ่งอาจทำให้ผู้อ่านสับสนได้

5.1 สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

5.1.1 พัฒนาการของวิชาการฟิกฮ์ในปัตตานี

5.1.1.1 วิชาการฟิกฮ์ในยุคก่อนรัชชคุดาวูด อัลพะฎอนีย์

วิชาการฟิกฮ์ในยุคก่อนรัชชคุดาวูด อัลพะฎอนีย์นั้นเกิดขึ้นพร้อมกับการแผ่ขยายของอิสลามที่เป็นไปแบบทีละขั้นเริ่มจากประชาชนทั่วไปซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายที่บรรดานักเผยแผ่ให้ความสำคัญเป็นลำดับแรกเนื่องจากเป็นกลุ่มชนที่ง่ายต่อการเข้าถึงและมีเวลามากพอในการที่จะอธิบายชี้แจงบทบัญญัติของอิสลาม และหลังจากที่ได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีส่งผลทำให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองบางส่วนเข้ารับอิสลามตามไปด้วย ในขณะที่เจ้าเมืองปัตตานีในช่วงต้นยังไม่ตอบรับศาสนาอันบริสุทธิ์นี้ จนกระทั่งระยะเวลาได้ล่วงเลยไปกว่า 300 ปี ในที่สุดเจ้าเมืองปัตตานีก็ได้รับนับถือศาสนาอิสลามในปี ค.ศ. 1457 หลังจากเจ้าเมืองเข้ารับนับถือศาสนาอิสลามแล้วท่านก็ได้รับสั่งให้ครอบครัวและข้าราชการเข้ารับอิสลามโดยพร้อมเพรียงกันทำให้การแผ่ขยายของอิสลามเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว และศาสนาอิสลามก็กลายเป็นศาสนาประจำรัฐปัตตานี แล้วท่านก็ได้เปลี่ยนชื่อเป็นชื่ออิสลามว่า สุลต่านอิสมาอีลชาฮู และได้รับแต่งตั้งรัชชคุดาวูดดำรงตำแหน่ง คาโต๊ะศรีราชาพะเก็ฮู มีหน้าที่สอนและให้คำปรึกษาทางด้านกฎหมายอิสลามให้แก่เจ้าเมือง และศูนย์กลางการเรียนรู้อิสลามก็อยู่ที่หมู่บ้านปาไซโดยมีรัชชคุดาวูดเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ จากนั้นรัชชคุดาวูดก็ได้ตั้งชื่อปัตตานีขึ้นใหม่ว่า ปัตตานีदारุสสะลาม( ) หมายความว่า ปัตตานีคือดินแดนแห่งความสันติ

5.1.1.2 วิชาการฟิกฮ์ในยุคของรัชชคุดาวูด อัลพะฎอนีย์

วิชาการฟิกฮ์ในยุคของรัชชคุดาวูด บิน अबดุลลอฮฺ อัลพะฎอนีย์ ถือว่าเป็นยุคของการศึกษาฟิกฮ์ในปัตตานีที่ได้มาถึงจุดสุดยอดแห่งการศึกษาในระบบปอเนาะโดยใช้กติบายญาวีเป็นตำราในการเรียนการสอนทำให้ชาวปัตตานีมีความภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันทั้งนี้เพราะว่า บรรดาปราชญ์ปัตตานีหลายท่านสามารถผลิตตำราหรือหนังสือฟิกฮ์ที่มีความสำคัญมากมายขึ้นมาเอง ซึ่งส่งผลทำให้การศึกษาฟิกฮ์ในปัตตานีได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีจากนักศึกษาทั้งในและต่างประเทศ เช่น ประเทศศรีลังกา พม่า

กัมพูชา เวียดนาม และฟิลิปปินส์ ตลอดจนประเทศในแถบแหลมมลายู คือ มาเลเซีย อินโดนีเซีย และบรูไน ต่างก็เข้ามาศึกษาวิชาการอิสลามที่ปัตตานี และเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว บรรดานักศึกษาเหล่านั้นก็นำเอาความรู้ที่เรียนมากลับไปถ่ายทอดให้แก่สังคมที่ตนอาศัยอยู่ และยิ่งไปกว่านั้นในการเรียนการสอนก็ยังใช้kitab yang vi ที่แต่งโดยบรรดาปราชญ์ปัตตานีอีกด้วย ดังนั้นปัตตานีจึงกลายเป็นอู่อารยธรรมและศูนย์กลางการศึกษาอิสลาม โดยเฉพาะการศึกษาวิชาฟิกฮฺตามแนวมัซฮับฮันฟีลี

5.1.1.3 วิชาการฟิกฮฺในยุคหลังซัยคุดาวูด อัลพะฎอนีย์จนถึงปัจจุบัน

วิชาการฟิกฮฺในยุคหลังซัยคุดาวูด บิน อับดุลลอฮฺ อัลพะฎอนีย์ ถือได้ว่าเป็นยุคที่มีการพัฒนาทางวิชาการฟิกฮฺอย่างหลากหลายนักวิชาการอิสลามบางท่านได้แสดงทัศนะที่แตกต่างออกมานำเสนอต่อสาธารณชน ทำให้ปรากฏการณ์แห่งการศึกษาหาความรู้และการพิสูจน์ถึงความถูกต้องของแหล่งที่มาของแต่ละทัศนะ ซึ่งสภาพการณ์ดังกล่าวมีความสอดคล้องกับสภาพการศึกษาในยุคแห่งการฟื้นฟูวิชาการอิสลาม ส่วนสถานที่ศึกษาในช่วงต้นก็ยังใช้ระบบปอเนาะดั้งเดิมดังที่ได้กล่าวมาแล้วในยุคของซัยคุดาวูด บิน อับดุลลอฮฺ อัลพะฎอนีย์ จากการเปลี่ยนแปลงที่ได้กล่าวมา จะเห็นได้ว่าการศึกษาวิชาการฟิกฮฺในปัตตานี เริ่มมีการพัฒนาขึ้นอีกระดับหนึ่งกล่าว คือ เริ่มมีการนำทัศนะของมัซฮับอื่นที่นอกเหนือจากมัซฮับฮันฟีลีมาใช้ในสังคมปัตตานี

5.1.2 ชีวิตประวัติของผู้เขียนโดยย่อ

5.1.2.1 ชื่อและเชื้อสายต้นตระกูลของผู้เขียน

ผู้เขียนคือซัยคุดาวูด อัลพะฎอนีย์ มีชื่อเต็มว่า ดาวูด (หรือวันดาวูด) บิน วันอับดุลลอฮฺ บิน วันอิคริส อัลญาวี อัลพะฎอนีย์ อัลมลายูวี แต่ผู้คนโดยทั่วไปมักจะเรียกท่านว่า “โตะซัยคุดาวูด อัลพะฎอนีย์”

ซัยคุดาวูด อัลพะฎอนีย์ เกิดที่หมู่บ้านกรือเซะ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี แต่นักชีวประวัติมีความเห็นขัดแย้งกันเกี่ยวกับปีที่กำเนิดดังนี้คือ

- ปี ฮ. ศ. 1133 / ค. ศ. 1720

- ปี ฮ. ศ. 1153 / ค. ศ. 1740

- และ ปี ฮ. ศ. 1183 / ค. ศ. 1769

5.1.2.2 การศึกษา

การศึกษาศาสนาของซัยคุดาูด บิน อับดุลลอฮ์ อัลพะฎอนีย์ ในระยะแรก ท่านได้รับการศึกษาภายในครอบครัวของท่านเอง คุณปู่ของท่านคือซัยควันอิคริส อัลพะฎอนีย์ และบิดาของท่าน ซัยควันอับดุลลอฮ์ อัลพะฎอนีย์ ทั้งสองท่านเป็นอุละมาอ์ปัตตานีในยุคนั้น หลังจากได้รับการศึกษากับคุณปู่และคุณพ่อแล้ว ท่านได้เดินทางออกจากเมืองปัตตานีเพื่อไปศึกษาต่อยังเมืองอาเจะฮ์ประเทศอินโดนีเซีย และนครมักกะฮ์ ซึ่งท่านได้ใช้เวลาศึกษาศาสนาที่อาเจะฮ์เป็นเวลา 2 ปี และที่นครมักกะฮ์เป็นเวลา 30 ปี หลังจากนั้นท่านก็ไปศึกษาต่อที่นครมาดีนะฮ์เป็นระยะเวลา 5 ปี เมื่อท่านได้ศึกษาอย่างถ่องแท้ท่านได้เป็นอุละมาอ์และเป็นนักเขียนที่มีชื่อเสียง ท่านก็ได้รับตำแหน่งทางวิชาการจากตัวแทนของรัฐบาลตุรกีออกโตมานในนครมักกะฮ์ในสมัยนั้น คือ “อัลอาลิม อัลอัลลามะฮ์ อัลอาริฟ อัลรอบบานีย์” ตำแหน่งนี้คงมีน้อยมากสำหรับอุละมาอ์มลายูในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้รับ

5.1.2.3 แนวคิดและมัยฮັบ

ซัยคุดาูด บิน อับดุลลอฮ์ อัลพะฎอนีย์ ได้ศึกษาวิชาศาสนาจากคณาจารย์หลายสำนักด้วยกันสิ่งที่น่าสังเกตเป็นอย่างยิ่งก็คือ ท่านได้ยึดมั่นในสำนักคิดของท่านอิหม่ามชาฟีอีย์ ในเรื่องของวิชานิติศาสตร์และได้ปฏิบัติตามแนวของนิกายสุนนี้อย่างเคร่งครัดในด้านการศรัทธา ส่วนด้านการเมืองท่านมิได้รับอิทธิพลหรือถูกครอบงำด้วยอุดมการณ์ใดๆเลยในยุคของท่านนอกจากอุดมการณ์แห่งอิสลามเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับนโยบายแห่งรัฐ ซึ่งท่านได้กล่าวไว้ว่า “รัฐใดก็ตามถ้าไม่สามารถนำกฎหมายอิสลามมาสู่ภาคปฏิบัติได้ ไม่สามารถพิจารณาว่ารัฐนั้นเป็นรัฐอิสลาม ”

5.1.2.4 การเสียชีวิต

ซัยคุดาูด บิน อับดุลลอฮ์ อัลพะฎอนีย์ ได้เสียชีวิตที่ เมืองภูออิฟ เมื่อวันที่พฤหัสบดี ที่ 22 เดือนเราะฎ็อบ ปี ฮ.ศ.1263 ซึ่งขณะนั้นท่านมีอายุ 80 ปี (ถ้าถือว่าท่านเกิดปี ฮ.ศ.1183) โดยที่ท่านไม่มีผู้สืบสกุล ดังนั้นมรดกทุกชิ้นจึงตกเป็นของน้องชาย 2 คน นั่นคือ ซัยควันอับดุลกอดีร์ และซัยควันอิคริส ส่วนน้องชายอีกคนคือซัยคุอับดุลรอซิดนั้นเป็นคนชอบเดินทางเพื่อเผยแพร่ศาสนา โดยที่ไม่มีการบันทึกทางประวัติศาสตร์เป็นหลักฐานว่าท่านเสียชีวิตที่แห่งใด ศพของท่านซัยคุดาูด บิน อับดุลลอฮ์ อัลพะฎอนีย์ ได้รับการฝังไว้ใกล้กับหลุมฝังศพของท่านอับดุลลอฮ์ บิน อับบาส (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 68) ซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องของท่านเราะสูตุลลอฮ์ ❀

5.1.3 รูปแบบและลักษณะของหนังสือ

5.1.3.1 เป็นหนังสือฟิกซุมซุฮับชาฟีอี มีเนื้อหาระ 37 หน้าโดยใช้ภาษามลายูปัตตานีในอดีต ซึ่งผู้เขียนได้แปลและเรียบเรียงจากหนังสือที่เป็นภาษาอาหรับ

5.1.3.2 ผู้แต่งได้แบ่งหนังสือออกเป็น 2 ตอน ตอนแรกกล่าวถึง การละหมาด และสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการละหมาด ตอนที่สองกล่าวถึง ผู้นำและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับผู้นำ ซึ่งหนังสือเล่มนี้ได้แต่งแล้วเสร็จเมื่อเช้าวันอังคารที่ 15 เดือน ชุลหิญญะฮฺ ปี ฮ.ศ. 1242 ผนครมัทกะฮฺ อัลมุซัรเราะฮฺ ประมาณ 188 ปีมาแล้ว

5.1.4 เนื้อหาของหนังสือ

หนังสือมุนยะฮฺอัลมุศอลลีฮฺ เป็นตำราเล่มหนึ่งที่มีเนื้อหาสาระอันทรงคุณค่าสำหรับมุสลิมในอดีตมาจนถึงปัจจุบัน เป็นที่นิยมและเป็นที่ต้องการของพี่น้องมุสลิมและผู้ที่สนใจอย่างกว้างขวาง ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่า หนังสือเล่มนี้จะมีเนื้อหาสาระที่มีคุณค่ามากมายเพียงใด ด้วยข้อจำกัดของการจัดทำหนังสือหลายประการในอดีต เมื่อเทียบกับกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกปัจจุบันในทุกๆด้าน โดยเฉพาะด้านที่เกี่ยวกับวัตถุ ด้านความรู้ ด้านเทคโนโลยี ด้านการสื่อสาร เป็นต้น ที่มีการเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างรวดเร็ว จนเป็นที่ทราบและเข้าใจกันโดยทั่วไปว่า เป็นยุคโลกาภิวัตน์ เหตุผลจากกระแสความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว บางครั้งก็ต้องยอมรับว่า มีผลกระทบต่อขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิต ตลอดจนสังคม ทำให้ผู้คนจำนวนมากที่ยังขาด ความรู้ ความเข้าใจ ขั้นพื้นฐาน ขาดการคิดวิเคราะห์จึงเป็นเหตุทำให้ผู้คนจำนวนหนึ่งเกิดหลงผิด และดำเนินชีวิตที่ผิดพลาดขาดความรับผิดชอบ ละเลยต่อหน้าที่ที่มีต่อตัวเองและสังคม ไม่เกรงกลัวต่อบาป และไม่สนใจในความรู้ด้านศาสนา เป็นต้น

จากเหตุผลต่างๆดังกล่าวมานี้รวมถึงข้อจำกัดของการจัดทำในอดีตผู้วิจัยจึงคิดว่าหนังสือมุนยะฮฺอัลมุศอลลีฮฺซึ่งเป็นตำราที่มีคุณค่าต่อวิถีชีวิตของมุสลิมมาเป็นเวลาช้านาน อาจจะได้รับผลกระทบ ซึ่งมีผลต่อความนิยมที่เคยได้รับเสื่อมลง ผู้วิจัยเห็นว่าหากทุกคนทำได้เพียงแค่อหยิบมาใช้และวางไว้ โดยมีได้ช่วยกันคิดปรับปรุงพัฒนาให้ทันยุคทันสมัยในที่สุด หนังสือมุนยะฮฺอัลมุศอลลีฮฺ ซึ่งเป็นเสมือนเกราะกำแพงอันแข็งแกร่ง เป็นสิ่งที่ช่วยป้องกัน

กระแสดความชั่วร้ายรอบบายมุขที่นับวันจะดาโถมคืบคลานผ่านมาทำลายวิถีชีวิตมุสลิมอย่างรอบด้านก็อาจจะหมดยความหมาย ถูกเฉลยทอดทิ้งให้สูญค่าไปอย่างน่าเสียดายยิ่งนัก

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์ หนังสือมุนะฮ์อัลมุสอลลีฮ์ ของซัยคุดาูด บิน อับดุลลอฮ์ อัลพะฎอนีย์ ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลการวิจัยได้ดังนี้

5.2.1 พัฒนาการของวิชาการฟิกฮ์ในปัตตานี

จากการศึกษาพัฒนาการของวิชาการฟิกฮ์ในปัตตานีผู้วิจัยเห็นว่า การศึกษาวิชาการฟิกฮ์ในยุคแรกนั้นเป็นการศึกษาที่ไม่มีสถานที่เฉพาะสำหรับการเรียนการสอนและได้มีการพัฒนาขึ้นเรื่อยๆจนในที่สุดได้มีการจัดตั้งให้มีสถาบันการศึกษาที่แน่นอนและชัดเจนมากขึ้น อย่างไรก็ตามการแต่งตั้งตำราหรือหนังสือในยุคนั้นก็ยังไม่ปรากฏขึ้นแต่อย่างใด ซึ่งอาจเป็นเพราะความเจริญรุ่งเรืองของปัตตานีในยุคนั้นจะเน้นในด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก จึงถือได้ว่าเป็นยุคที่ปัตตานีมีความรุ่งเรืองทางด้านเศรษฐกิจมากพอสมควร ซึ่งเห็นได้จากการที่มีพ่อค้าที่เป็นทั้งชาวตะวันตกและตะวันออกมาทำการติดต่อค้าขายกับชาวปัตตานีอย่างมากมายจนทำให้ชื่อเสียงของปัตตานี เป็นที่กล่าวขานไปทั่วโลก การดำเนินการสอนวิชาการฟิกฮ์ก่อนซัยคุดาูด เหมือนกับสภาพการเรียนการสอนวิชาการอิสลามที่เป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับสภาพการเรียนฟิกฮ์ที่เกิดขึ้นในสมัยราชวงศ์อุมัยยะฮ์โดยเริ่มต้นในสภาพที่ไม่สมบูรณ์ในทุกด้าน

ส่วนการพัฒนาการวิชาการฟิกฮ์ในยุคของซัยคุดาูด อัลพะฎอนีย์นั้นถือได้ว่าเป็นยุคของการศึกษาฟิกฮ์ในปัตตานีที่ได้มาถึงจุดสุดยอดแห่งการศึกษาในระบบปอเนาะโดยใช้กิตาบบัญชีเป็นตำราในการเรียนการสอน ซึ่งเป็นกิตาบบัญชีที่แต่งโดยอุละมาอ์ในยุคนั่นเอง ซึ่งซัยคุดาูด บิน อับดุลลอฮ์ อัลพะฎอนีย์ เป็นผู้ริเริ่มนิพนธ์ตำราฟิกฮ์ และอื่นๆ ดังนั้นปัตตานีจึงกลายเป็นอู่อารยธรรมและศูนย์กลางการศึกษาอิสลามโดยเฉพาะการศึกษาวิชาฟิกฮ์ตามแนวมัซฮับฮันฟีลี การพัฒนาการฟิกฮ์ในสมัยของซัยคุดาูด ทั้งทางด้านการผลิตตำรา และระบบการสอนสอดคล้องกับวิธีการสอนของอุละมาอ์ฟิกฮ์โดยทั่วไป

ส่วนการพัฒนาการวิชาการฟิกฮ์ในยุคหลังซัยคุดาูด อัลพะฎอนีย์นั้นถือได้ว่าเป็นยุคที่มีการพัฒนาทางวิชาการฟิกฮ์อย่างหลากหลาย นักวิชาการอิสลามบางท่านได้แสดง

ทักษะที่แตกต่างออกมานำเสนอต่อสาธารณชน ทำให้ปรากฏการณ์แห่งการศึกษาหาความรู้ และการพิสูจน์ถึงความถูกต้องของแหล่งที่มาของแต่ละทักษะ ซึ่งสภาพการณ์ดังกล่าวมีความ สอดคล้องกับสภาพการศึกษาในยุคแห่งการฟื้นฟูวิชาการอิสลาม จากการเปลี่ยนแปลงที่ได้ กล่าวมาจะเห็นได้ว่าการศึกษาวិชาการฟิกฮ์ของปัตตานีเริ่มมีการพัฒนาขึ้นอีกระดับหนึ่ง กล่าวคือ เริ่มมีการนำทักษะของมัชฮับอื่นนอกเหนือจากมัชฮับฮาฟีอีมาใช้ในสังคมปัตตานี ทำให้เกิดกระแสทั้งฝ่ายสนับสนุนและฝ่ายต่อต้าน ซึ่งสอดคล้องกับธรรมชาติของวิชาการฟิกฮ์ ซึ่งเป็นศาสตร์ที่เปิดโอกาสให้มีการวินิจฉัย แสดงทักษะและอ้างอิงถึงที่มาของหลักฐานพร้อม กับมีการพิสูจน์ว่าหลักฐานของทักษะใดมีน้ำหนักมากกว่ากัน

5.2.2 ผู้เขียนหนังสือ

คือ ชัยคุดาอุด บิน อับดุลลอฮ์ อัลพะฎอนีย์ เป็นอุละมาอ์ปัตตานีท่านแรกที่มี ผลงานเขียนเป็นจำนวนมากซึ่งจะครอบคลุมหลายสาขาวิชาแต่ส่วนมากจะเกี่ยวกับสาขาวิชา อุตุนุดดีน สาขาวิชาฟิกฮ์ และสาขาวิชาตะเศวูฟ มีทั้งงานเขียนและงานแปล ผลงานเหล่านั้น ได้รับการตีพิมพ์ทั้งในประเทศและต่างประเทศ และเป็นงานเขียนที่ได้รับการยอมรับและ นำมาใช้ในด้านการศึกษาการสอนอย่างกว้างขวางทั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่น มาเลเซีย อินโดนีเซีย บรูไน และพม่า เป็นต้น

ด้วยความรู้ ความสามารถ ผลงาน และการเสียสละของท่านในที่สุดท่านก็ ได้รับตำแหน่งทางวิชาการจากตัวแทนรัฐบาลตุรกีออกโตมานในนครมักกะฮ์ คือ “ อัลอาลิม อัลอัลลามะฮ์ อัลอารีฟ อัลรอบบานีย์ ” ตำแหน่งนี้คงมีน้อยสำหรับอุละมาอ์มลายูในภูมิภาค เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้รับ “ อัลอารีฟ อัลรอบบานีย์ ”

ชัยคุดาอุด อัลพะฎอนีย์ ได้เสียชีวิตที่ เมืองฏอฮ์ฟ เมื่อวันที่พฤหัสบดี ที่ 22 เดือนเราะฎ็อบ ปี ฮ.ศ.1263/ค.ศ.1847 ซึ่งขณะนั้นท่านมีอายุ 80 ปี (ถ้าถือว่าท่านเกิดปี ฮ.ศ. 1183)

5.2.3 รูปแบบและลักษณะของหนังสือ

หนังสือมุนะฮ์อัลมุศอลลีฮ์ เป็นหนังสือวิชาฟิกฮ์มัชฮับฮาฟีอี มีเนื้อหาสาระ 37 หน้า โดยใช้ภาษามลายูปัตตานีในอดีต ซึ่งชัยคุดาอุด บิน อับดุลลอฮ์ อัลพะฎอนีย์ ได้แปล และเรียบเรียงจากหนังสือที่เป็นภาษาอาหรับโดยท่านได้แบ่งหนังสือเล่มนี้ออกเป็นสองตอน

ตอนแรกจะกล่าวถึง การละหมาด และสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการละหมาด ส่วนตอนที่สองนั้น จะกล่าวถึง ผู้นำและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับผู้นำ

จากการศึกษาและวิเคราะห์ **ชื่อและเนื้อหา** ผู้วิจัยเห็นว่า ชื่อหนังสือ บ่งบอกถึงเนื้อหาสาระในหนังสือ ทั้งนี้เนื่องจากเนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ส่วนมาก (แปลตีพิมพ์หรือเรียบเรียงโดยประมาณ) จะพูดถึงการละหมาด และสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการละหมาด และอีกส่วนหนึ่งจะพูดถึงผู้นำ และสิ่งที่เกี่ยวข้องกับผู้นำ

และจากการวิเคราะห์ **เนื้อหาของหนังสือ** ผู้วิจัยเห็นว่า ผู้เขียนมีวิสัยทัศน์ก้าวไกลมาก ทั้งนี้เนื่องจากหนังสือเล่มนี้มีเพียง 37 หน้าเท่านั้น ผู้เขียนสามารถสะท้อนภาพรวมของศาสนาอิสลามได้อย่างลึกซึ้ง กล่าวคือ การละหมาดและผู้นำเป็นสิ่งที่มีความหมายในมุมมองของอิสลาม เนื่องจากทั้งสองเป็นสิ่งที่ขาดมิได้เลย ทั้งนี้เพราะศาสนาอิสลามเป็นศาสนาที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์ของมวลมนุษย์ทั้งโลกนี้ และโลกหน้า การละหมาดเป็นเสาหลักของศาสนาที่แสดงถึงความจงรักภักดี และเถิดทูนบูชาอัลลอฮ์เพียงองค์เดียวเท่านั้น ศาสนาจะดำรงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อประชาชาติยึดถือและปฏิบัติตามหลักศาสนา ส่วนผู้นำเป็นสิ่งที่จำเป็นและขาดไม่ได้ที่จะทำให้สังคมอยู่เย็นเป็นสุข สังคมจะดำรงอยู่ได้อย่างมีความสุขก็ต่อเมื่อมนุษย์ทุกคนได้ใช้สิทธิของตนเองโดยไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น จึงจำเป็นที่จะต้องมีความรู้เกี่ยวกับสิทธิของมวลมนุษย์

5.2.4 เนื้อหาของหนังสือ

5.2.4.1 เป็นหนังสือที่เขียนประโยชน์คอบางอย่างๆ โดยไม่มี วรรณคดี เหมือนกับการเขียนหนังสือในปัจจุบันซึ่งมีประโยชน์ เป็นวรรณคดี เป็นตอน

ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นหนังสือที่ดีมากเพียงแต่ยังขาดอีกบางส่วนเพื่อให้เหมาะสมกับยุคปัจจุบัน เช่น สารบัญ หัวข้อย่อย ที่มาของอายะฮ์และหะดีษ สถานะของหะดีษ และหลักฐานบางส่วน เป็นต้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ทำการวิจัยโดย การศึกษาวิเคราะห์ เรียบเรียง และเพิ่มหลักฐาน เพื่อให้หนังสือเล่มนี้สมบูรณ์ขึ้น และเป็นประโยชน์ตลอดไป

จากการศึกษาและวิเคราะห์ผู้วิจัยพบว่า ถึงแม้ว่าหนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนจะมีได้อย่างและระบุหลักฐานของทุกคำพูดที่ท่านได้บันทึกไว้ก็ตาม แต่เกือบทุกคำพูดจะมีหลักฐานอ้างอิง ไม่ว่าจะหลักฐานจากอัลกุรอานหรือหลักฐานจากอัลหะดีษ และหลักฐานส่วนใหญ่เป็นหะดีษที่เศาะหีห แต่ก็ยังมีบางหลักฐานที่เถาะอ์ฟซึ่งถือว่าเป็นส่วนน้อย และผู้ที่สนใจสามารถจะศึกษาได้จากงานวิจัยชิ้นนี้ในบทที่สี่

5.2.4.2 การอ้างอิงอายะฮ์อัลกุรอานและหะดีษ

การอ้างอิงอายะฮ์ อัลกุรอาน ในหนังสือเล่มนี้ ชัยคุดาเวค บิน อับดุลลอฮ์ อัลฟะฎอนีย์ ท่านจะอ้างอิงอายะฮ์และความหมายของอายะฮ์ด้วยภาษามลายูโดยมิได้ระบุว่าอายะฮ์นั้นๆอยู่ในสูเราะฮ์ใดและอายะฮ์ที่เท่าไร ดังนั้นผู้วิจัยจึงชี้แจงที่มาของอายะฮ์ว่าอยู่ในสูเราะฮ์ใดและอายะฮ์ที่เท่าไร ซึ่งรายละเอียดผู้วิจัยได้เขียนไว้ในบทที่สี่และในภาคผนวก

ส่วนการอ้างอิงบทหะดีษโดยรวมแล้วชัยคุดาเวค บิน อับดุลลอฮ์ อัลฟะฎอนีย์ ท่านมิได้ระบุว่าหะดีษนั้นใครเป็นผู้รายงาน ระดับหะดีษเป็นอย่างไร และบางครั้งท่านจะนำเฉพาะความหมายของบทหะดีษด้วยภาษามลายูที่เป็นอักษรญาวีเท่านั้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ระบุผู้รายงานหะดีษ และชี้แจงระดับของหะดีษว่าเป็นอย่างไร ซึ่งรายละเอียดผู้วิจัยได้เขียนไว้ในบทที่สี่และในภาคผนวกเช่นกัน

การอ้างอิงอายะฮ์อัลกุรอานและหะดีษของผู้เขียน ถึงแม้ว่าท่านมิได้ระบุว่าอายะฮ์นั้นๆอยู่ในสูเราะฮ์ใดและอายะฮ์ที่เท่าไร หะดีษนั้นใครเป็นผู้รายงาน ระดับหะดีษเป็นอย่างไร ผู้วิจัยเห็นว่า มิได้ทำให้คุณค่าของหนังสือเล่มนี้ลดลงด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้คือ

(ก) จากการศึกษาและวิเคราะห์หลักฐานที่ท่านได้นำมาอ้างอิงในหนังสือเล่มนี้โดยเฉพาะหะดีษ ซึ่งมีทั้งหมด 50 หะดีษ ปรากฏว่ามีหะดีษเศาะฮีห 26 หะดีษ หะดีษหะสัน 8 หะดีษ หะดีษฎะอ์อีฟ 10 หะดีษ และหะดีษที่ผู้วิจัยไม่สามารถระบุระดับของหะดีษได้มี 6 หะดีษโดยมิได้ปรากฏหะดีษเมฆูอฺ ส่วนหะดีษฎะอ์อีฟนั้นถ้าคิดเป็นร้อยละก็ถือว่าเป็นจำนวนที่น้อยมาก และอีกประการหนึ่งหะดีษฎะอ์อีฟ ตามทัศนะของอุละมาอฺบางท่านยังสามารถนำมาเป็นหลักฐานในการประกอบอามัลได้โดยมิเงื่อนไขดังนี้คือ

1. หะดีษนั้นไม่ได้เป็นหะดีษเมฆูอฺ
2. ไม่ขัดกับหลักการโดยรวม
3. อามัลที่กระทำโดยยึดหะดีษฎะอ์อีฟนั้นกระทำโดยอิหฺฎิยาฮฺ (al-Nawawi, 1990 : 28)

(ข) การอ้างหลักฐานโดยมิได้ชี้แจงระดับของหะดีษเช่นนี้ อุละมาอ์ฟิกฮ์รุ่นก่อนก็ได้ปฏิบัติมาเช่นกัน เช่น อะบูบักรฺ บิน มุหัมมัด อัลหุสัยนีย์ อัลซาฟีอี ในหนังสือ “ กิฟายะฮ์อัลอัคฮฺบาร ” มุหัมมัด บิน อับดุลเราะฮฺมานในหนังสือ “ เราะมะฮ์อัลอุมมะฮ์ ” มุหัมมัด อัลชิริบีนี ในหนังสือ “ มุฆนี อัลมุหฺตาญ ” อิบน์รุซฮฺ ในหนังสือ “ บิดายะฮ์ อัลมุลฏะฮฺ ” และอัลบักรียฺ ในหนังสือ “ อีอานะฮ์ อัลญุอฺลียีน ” และอุละมาอ์ท่านอื่นๆอีกมากมาย เป็นต้น

5.3 ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิเคราะห์หนังสือมุนะฮ์อัลมุศอลลีฮ์ ของชัยคุดาอุด บิน อับดุลลอฮ์ อัลฟะฎอนีย์ ผู้วิจัยมีข้อคิดและข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

5.3.1 ข้อเสนอแนะเพื่อทำการวิจัยต่อไป

5.3.1.1 ควรทำการวิจัยและศึกษาดำราของอุละมาอ์ปัตตานีในอดีตเพื่อนำมาเป็นข้ออ้างอิงสำหรับเยาวชนรุ่นหลังและรักษาเอกลักษณ์ของอุละมาอ์ปัตตานีในอดีตให้คงอยู่และเป็นประโยชน์ตลอดไป

5.3.1.2 ควรมีการแปล เรียบเรียง ขยายความและตกแต่งรูปแบบการเขียนตำราของอุละมาอ์ปัตตานีจากภาษามลายูคลาสสิกเป็นภาษาไทยปัจจุบันหรือภาษาไทยทั้งนี้เพื่อง่ายต่อการศึกษา ค้นคว้า สำหรับเยาวชนรุ่นใหม่

5.3.1.3 ควรทำการวิจัยการศึกษากฎหมายอิสลามระดับอุดมศึกษาของไทย

5.3.1.4 ควรมีการวิจัยเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายอิสลามระหว่างมัฮัฮับต่างๆในสถาบันอุดมศึกษา

5.3.1.5 ควรมีการวิจัยเรื่อง เจตคติของนักศึกษาในระดับอุดมศึกษาต่อการยึดหลักฐานจากอัลกุรอานและสุนนะฮ์ในฐานะแหล่งที่มาของกฎหมายอิสลาม

5.3.2 ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

5.3.2.1 ควรปรับปรุงแนวคิด แนวการศึกษาวิชาฟิควะฮ์ในระดับอุดมศึกษาโดยให้เน้นการยึดหลักฐานจากอัลกุรอานและสุนนะฮ์เป็นหลัก

5.3.2.2 คณาจารย์ที่สอนอิสลามศึกษาระดับอุดมศึกษาควรสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับจุดยืนต่อมัฮัฮับต่างๆในวิชาฟิควะฮ์

5.3.2.3 ควรส่งเสริมให้มีการศึกษาศาสนาบัญญัติเปรียบเทียบในระดับอุดมศึกษา

5.3.2.4 ควรส่งเสริมให้มุสลิมเห็นความสำคัญของการศึกษาวิชาฟิควะฮ์โดยยึดหลักฐานเป็นหลักและนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน

5.3.2.5 ควรส่งเสริมให้มีการปรับปรุง พัฒนา และเผยแพร่ผลงานของอุละมาอ์ปัตตานีในอดีตโดยเฉพาะในระดับอุดมศึกษา